

OSA IV Meelespea omanikule

Abiks kriisilukorra esimestel tundidel ja päevadel. Eesmärk on peatada kahju süvenemine ja säilitada ajalooline substants kuni restauraatori või konservaatori saabumiseni.

Sisukord:

1. Konstruksioonide ja pindade esmane stabiliseerimine	2
1.1 Paekivi- ja maakivimüürid	2
1.2 Lubikrohv ja ajaloolised värvikihid	2
1.3 Ajaloolised puitkonstruktsioonid	2
1.4 Katused ja korstnad	2
2. Kunstiväärtused ja kogud (maalid, mööbel, raamatud)	3
2.1 Maalid (lõuendil ja puidul)	3
2.2 Ajalooline mööbel	3
2.3 Raamatukogud ja arhiivid	3
2.4 Tekstiilid ja kirikuvarad	3
2.5 Graffiti	4
3. Kuuma- ja tulekindlus	4
3.1 Spetsiaalne tulekaitsevarustus mälestises	4
3.2 Maalide ja vallasvara kiirpäästmine	5
3.3 Tegutsemine pärast tulekahju – kuumakahjustus ja tahm	5
3.4 "Ära tee!" hoiatused tulekahju puhul	5
3.5 Tuletöökangaste hoiustamine ja kasutus "Passiivne kaitse"	5
➤ Kuidas paigaldada?	6
➤ Skeem: Prioriteetsed tsoonid kanga paigaldamiseks	6
Sinu "Tuleohutuspakett" – Täiendus kriisivarudele	6
4. Mälestise "Esmaabi" komplekt – kriisivarud	7
4.1 Varustus pindade ja konstruktsioonide kaitseks	7
4.2 Varustus kunstiväärtuste ja kogude päästmiseks	7
4.3 Tehniline tugi ja isikukaitse	7
5. Meelespea "ÄRA TEE!"	7

1. Konstruksioonide ja pindade esmane stabiliseerimine

Kuldne reegel:

Vähem on rohkem. Ära tee midagi pöördumatut (ära kasuta tsementmörti, tugevaid liime ega ehitusvahtu).

Säilita iga kukkunud kivi või puidukild – see on väärtuslik šabloon taastamisel.

Aeglane on turvaline. Ajaloolised materjalid on kohanenud sajandite jooksul teatud niiskusega. Järsk muutus (kuumus, kuivus) on neile ohtlikum kui mõõdukas niiskus.

Konsulteeri enne "suurt remonti". Esmaabi eesmärk on vaid stabiliseerimine. Päril parandustöid alusta alles pärast seda, kui spetsialist on andnud oma hinnangu ja juhised.

1.1 Paekivi- ja maakivimüürid

- Ohud: ebastabiilsus tulekahju või veekahjustuse järel, mördi väljapesu, soolade kristalliseerumine.
- Esmaabi:
 - Toestamine. Kasuta puit- või metalltugesid. Metalltugede puhul kasuta vahelülina puitklotse, et vältida metalli otsekontakti kivi ja mördiga.
 - Katmine. Kasuta hingavat geotekstiili või kotiriiet. Vältida kilet, mis tekitab kondensaati ja soodustab kivi murenemist.
 - Soolad. Kui pinnale ilmub valge kirme, eemalda see kuivalt pehme harjaga. Ära kasuta vett, see viib soolad tagasi kivi sisse.

1.2 Lubikrohv ja ajaloolised värvikihid

- Ohud: krohvi irdumine, maalingute koorumine niiskuse tõttu.
- Esmaabi:
 - Kinnitamine. Kui krohv kumiseb või on lahti löönud, toeta seda ajutiselt vineerplaadiga, mille vahel on pehmendus (nt poroloon).
 - Niiskusrežiim. Ära kasuta kohe võimsaid soojapuhureid. Kasuta õhukuivateid ja jahedat liikuvat õhku. Sobiv temperatuur on 15–18°C. Järsk kuumus paneb krohvi pragunema.

1.3 Ajaloolised puitkonstruktsioonid

- Ohud: mädanik, majavamm ja konstruktsiooni väändumine.
- Esmaabi:
 - Ventilatsioon. Eemalda märjad isolatsioonimaterjalid (liiv, sammal), kuid dokumenteeri nende asukoht ja sisu, et mitte hävitada ajaloolist infot.
 - Toestamine. Paigalda ajutised postid, asetades nende alla laiad tallad (OSB või vineer), et koormus jaotuks ajaloolisel põrandal ühtlaselt.

1.4 Katused ja korstnad

- Ohud: sademete sattumine siseruumidesse, varisevad korstnapitsid.
- Esmaabi:
 - Avariikate. Kinnita koormakatted puitliistudega. Kate peab ulatuma üle katuseharja.

- Korstnad. Kui korstnapits on lahti, määsi see raabitsvõrguga (või kilega, kui korstent ei kasutata). Kui pits on väärtuslik, aga varisemisandis, on turvalisem see tervikuna alla võtta ja hiljem rekonstrueerida.

2. Kunstiväärtused ja kogud (maalid, mööbel, raamatud)

Reegel: esmalt päästa (evakueeri vara), siis stabiliseeri olukord.

2.1 Maalid (lõuendil ja puidul)

- Ohud: lõuendi kokkutõmbumine märgumisel (värvikoorumine), tahma sööbimine lakikihti.
- Esmaabi:
 - Asend. Hoia märga maali vertikaalselt (raam allpool). Kui värvikiht juba mullitab, aseta maal horisontaalselt, värvikiht ülespoole.
 - Ära eemalda raamist: raam hoiab lõuendi pinget ja hoiab ära deformeerumise.
 - Tahm. Ära puuduta värvipinda sõrmedega – rasv ja tahm sööbivad kokku. Kasuta puuvillaseid kindaid.
 - Puhastamine. Kasuta ainult pirnipumpa (kummist pallike õhu puhumiseks) tolmu eemaldamiseks ilma pinda puudutamata. Ära kasuta sülg, vett ega kodukeemiat.

2.2 Ajalooline mööbel

- Ohud: vesilahustuva kondiimi lagunemine, puidu paisumine ja hallitus.
- Esmaabi:
 - Tõsta maast lahti. Pane jalgade alla klotsid või plastikualused. Ära lohista!
 - Puhastamine. Pühi vesi ettevaatlikult mikrofiiberlapiga tupsutades. Ära kasuta karedat lappi ega kodukeemiat.
 - Kuivatamine. Kuivamine peab olema aeglane. Ideaalne on 15–18°C. Liiga kuivas ruumis puit praguneb ja spoon lööb lahti.
 - Kinni jäänud paisunud sahtleid või uksi ära ava jõuga – oota, kuni need kuivades taastavad vormi.

2.3 Raamatukogud ja arhiivid

- Ohud: paberi haprus, hallitus (tekib 48 tunniga).
- Esmaabi:
 - Külmutamine. Kui märgi raamatuid on palju, paki need kilekottidesse ja aseta sügavkülma (-18°C või madalam). See peatab hallituse ja paberi lagunemise kuni konservaatori saabumiseni. (NB! Ära külmuta fotosid ja klaasnegatiive!).
 - Kuivatamine. Aseta raamatud püsti, lehed lehvikuna laiali. Kasuta vahelehtedena valget paberit (mitte ajalehte!).

2.4 Tekstiilid ja kirikuvarad

- Ohud: rebenemine oma raskuse all, värvide laialivalgumine.
- Esmaabi:

- Toestamine. Ära riputa märga tekstiili nööri. Kuivata horisontaalselt puhastel valgetel linadel.
- Eraldamine. Pane märgade kihtide vahele valge paber, et värvid ei kanduks ühelt osalt teisele.

2.5 Graffiti

- Oht: värvi imbumine poorsesse kivisse (paas, tellis).
- Esmaabi:
 - Märgtest. Enne puhastamist kasta kivi ümbrus märjaks – see takistab lahustunud värvi imbumist puhtasse kivisse.
 - Vahendid. Käepäraseks esmaabiks sobib kuum vesi ja seep või nõudepesuvahend. Kui sellest ei piisa, kasuta geeljaid vahendeid (nt *Soudal Graffiti Remover* või *Pufas*), mis ei valgu nii kiiresti sisse.
 - Ära kasuta atsetooni või nitrolahustit poorsel kivil (tekitavad püsivaid laike) ega terasharju.

3. Kuuma- ja tulekindlus

Tulekahju ja sellega kaasnev kuumus on mälestisele suurim oht. Erinevalt veekahjustusest on tulekahju tagajärjed tihti taastumatud. Seetõttu jaguneb see peatükk kaheks: ennetav ettevalmistus ja vahetu päästetegevus.

3.1 Spetsiaalne tulekaitsevarustus mälestises

Kui hoones on hindamatuid väärtusi (altarid, kantslid, maalikogud), mida ei saa minutitega evakueerida, peab Sinul olema valmis:

- Tuletöökangad (TAMREX TA TG 1000/FH).
 - Nendega kaetakse statsionaarsed esemed (orel, kapid, ikonostaas).
 - See talub hetkelist kuumust kuni 1000°C ja kaitseb lendavate sädemete ning kustutusvee eest.
 - NB! Kangas ei tohi olla tihedalt vastu õrna värvikihti (laki sulamise oht). Jäta kanga ja eseme vahele õhuvahe või kasuta vahekihina happevaba paberit.
- Tulekindlad evakuatsioonikotid (Fire-resistant Art Pouches).
 - Mõeldud väiksemate maalide ja arhiiviväärtuste kiireks pakkimiseks. Valmistatud silikooniga kaetud klaaskiust.
 - Pärandikaitse spetsialistid (PEL Euroopas) või spetsiaaltellimusena läbi restaureerimistarvete pakkujate.
- Tulekindlad tekid (Fire Blankets).
 - Kasuta sertifitseeritud klaaskiudkangaid suurte esemete kiireks sissepakkimiseks. Välti tavalisi õhukesi "kõõgi-tuletekke", need on mälestise jaoks liiga nõrgad.

3.2 Maalide ja vallasvara kiirpäästmine

Tulekahju korral on aega sekundites.

1. Kiirkinnitussüsteemid. Kõige väärtuslikumad maalid peaksid seinal rippuma süsteemiga, mis võimaldab need raamiga kätte saada ühe liigutusega (ilma tööriistadeta).
2. Evakuatsiooni järjekord (prioriteetsus):
 - Tahvelmaalid (puidul): kõige kriitilisem – kuumus võib puidu sekunditega lõhki lüüa.
 - Väikesemõõtmelised väärtused. Neid saab kiirelt süles välja kanda.
 - Suuremõõtmelised lõuendid. Kui evakuatsioon on võimatu, määsi need tuletöökangasse kohapeal.

3.3 Tegutsemine pärast tulekahju – kuumakahjustus ja tahm

Kuumus ja tahm tekitavad varjatud kahjustusi, mis ilmnevad tunde hiljem.

- Tahm ja sõrmejäljed: tahm on happeline ja kleepuv. Ära kunagi puuduta tahmast pinda palja käega! Sõrmejalg sööbib kuumas keskkonnas lakikihti ja seda ei saa hiljem eemaldada ilma maali kahjustamata. Kasuta puuvillaseid kindaid.
- Tahma eemaldamine: ära kasuta vett ega lappi! Tahm tuleb eemaldada kuival. Kasuta pirnipumpa (õhu puhumiseks) või väga pehmet pintslit.
 - *Mis on pirnipump?* See on kummist pallike, millel on kitsas otsik – seda pigistades tekib suunatud õhujuga, mis puhub lahtise tahma minema ilma eset puudutamata.
- Klaasist detailid (vitraažid). Kuumus muudab ajaloolise klaasi ja tina rabedaks. Ära jahuta kuuma klaasi järsult veega (klaas puruneb termilise šoki tõttu).

3.4 "Ära tee!" hoiatused tulekahju puhul

- Ära määsi tahmast eset kilekotti! See tekitab kondensaati, mis "küpsetab" tahma värvi sisse. Kasuta hingavat paberit või puuvillast riiet.
- Ära asu ise tahma maha pesema! Ilma spetsiaalsete kemikaalideta muudad tahma "tindik", mis tungib sügavale materjali pooridesse.
- Ära ava uksi/aknaid järsult! Värske õhu juurdevool võib tekitada uue süttimislaine (backdraft), mis on ohtlik nii Sulle kui hoonele.

3.5 Tuletöökangaste hoiustamine ja kasutus "Passiivne kaitse"

Tuletöökangas (nt TG 1000/FH) on tõhus vaid siis, kui see on koheselt kättesaadav ja selle paigaldamine on läbimõeldud.

Kangas on raske ja seda on ebamugav transportida teisest hoone otsast.

Hoia kangast rullituna (mitte kokkuvoldituna, et vältida murdekohti klaaskiududes) vahetult kaitstava eseme lähedal:

- Altari puhul. Altarilaua taga või külgmiste tiibade taga olevas kastis.
- Kantsli puhul. Kantsli trepi all või rinnatise siseküljel asuvas hoidikus.
- Oreli puhul. Mängupuldi lähedal kapis või oreli külgselja taga.
- Maalide puhul. Hoia parajaks lõigatud kangatükke suuremõõtmeliste maalide taga (raami ja seina vahel).

Kanga hoidmise koht peab olema märgistatud spetsiaalse kleebise või sildiga: "KRIISIVARU: TULETÖÖKANGAS".

Tee objektil väljaõpe: kõik mälestises töötavad inimesed (pereliikmed, valvurid, koristajad, vaimulikud) peavad teadma, kuidas rulli lahti tõmmata.

➤ **Kuidas paigaldada?**

1. Ültalt-alla meetod. Kanga peab olema rullitud nii, et selle saaks visata üle eseme ülaserava ja lasta sel alla rulluda.
2. Kinnitamine. Hoia kanga juures metallist vedruklambreid (sarnased suurtele pesulõksudele) või metalltraati. Ära looda kleeplindile – kuumuses see sulab ja kukub maha.
3. Õhuvahe loomine. Võimalusel väldi kanga asetamist otse õrnale värvipinnale.
 - Kui ese on kumer (nt kantsel), toetub kangas servadele, jättes sissepoole kaitsva õhukihi.
 - Kui hoiad kangast rullituna, pane rulli sisse paar pehmet puitklotsi – kriisi hetkel saad need asetada eseme servadele, et kangas jääks neile toetuma (luues distantse maalingust).

➤ **Skeem:** Prioriteetsed tsoonid kanga paigaldamiseks

Ese tüüp	Kuidas katta?	Mille eest kaitseb?
Altar / Ikonostaas	Kogu esikülje ulatuses, klammerdada ülaservast.	Kiirguskuumus, lendavad sädemed, murenev krohv.
Kantsel	Mähkida ümber korpuse ("vutlar").	Tuli alumisel korrusel, langevad põlevad detailid.
Suur raamitud maal	Visata üle raami ülaserava, servad suruda seina ja raami vahele.	Kustutusvesi ja tahm.
Orel	Katta mängupult ja võimalusel eesmised viled (prospekt).	Vee- ja kuumuskahjustus viledele ja mehhaanikale.

Sinu "Tuleohutuspakett" – täiendus kriisivarudele

1. 2-4 rulli tuletoökangast (hoida väärtuslike esemete läheduses).
2. Puuvillased kindad (suurem varu evakueerijatele).
3. Pirnipump ja pehmed oravakarvast pintslid (tahma esmaseks eemaldamiseks).
4. Markerid ja sildid "EVAKUEERITUD", et päästjad teaksid, mida on juba kontrollitud.

4. Mälestise "Esmaabi" komplekt – kriisivarud

Kriisiolukorras loevad minutid. On soovitatav hoida järgmised vahendid üheskoos märgistatud "Kriisikohvris", et vältida paanilist otsimist.

4.1 Varustus pindade ja konstruktsioonide kaitseks

- Tuletöökangas (nt TAMREX TA TG 1000/FH või analoogne): hädavajalik suurte ja liikumatute esemete (orelid, altari osad, ikonostaasid, kapid) kaitsmiseks tule, lendavate sädemete ja kustutusvee eest.
 - Hoida varuks vähemalt 2–4 suurt lina.
- Hingav geotekstiil või kotiriie: kasutatakse märgade paekivi- või tellismüüride ja krohvipindade katmiseks. See laseb kivil hingata, vältides kondensaadi teket ja kivi murenemist.
- Puitklotsid, pehmed kiilud ja vineer (või OSB-plaat): vajalikud konstruktsioonide (krohv, müürid) ajutiseks toetamiseks ja mööbli tõstmiseks märjalt põrandalt.

4.2 Varustus kunstiväärtuste ja kogude päästmiseks

- Puuvillased kindad ja pehmed pintsliid: kunstiväärtuste käsitlemiseks ilma sõrmejälgi (rasu) jätmata ja kuiva tolmu õrnaks eemaldamiseks.
- Pirnipump (kummist õhupump): spetsiaalne kummist pallike õhu joa tekitamiseks. See võimaldab puhuda tahma ja tolmu rabelevatelt pindadelt (maalingud, raamatud) ilma neid füüsiliselt puudutamata.
- Valge happevaba siidipaber ja vahapaber: kasutatakse märgade raamatulehtede vahele panemiseks (takistab kleepumist) või lahtise spooni fikseerimiseks mööblil.
- Plastkastid ja toidukile: raamatute ja dokumentide kiireks evakuatsiooniks. Toidukilet kasutatakse märgade raamatute ühekaupa pakkimiseks enne nende sügavkülmutamist.

4.3 Tehniline tugi ja isikukaitse

- Õhukuivati (dehumidifier): hoida valmis rendifirma kontaktid. See on ainus turvaline viis liigse niiskuse eemaldamiseks mälestisest (sihtmäär 50–55% RH).
- Respiraatorid (tase FFP2 või FFP3): kohustuslikud hallituse, tahma või suitsukahjustustega ruumides töötades, kiiver, vastav turvariietus ja jalanõud.
- Taskulambid ja akupangad: sidepidamiseks ja pimedates ruumides (nt keldrid, põõningud) kahjude hindamiseks.
- Saag, haamer, kruvikeeraja, pakikäru, labidas, redelid ja muud tööriistad.

5. Meespea "ÄRA TEE!"

Need neli keeldu on mälestise säilimise seisukohalt kriitilise tähtsusega. Eksimine siin võib muuta hilisema restaureerimise võimatuks.

1. Ära kasuta fööni ega kuumapuhurit! Liiga kiire kuivatamine on ajaloolisele materjalile "surmaotsus". See põhjustab puidu pragunemist, värvikihtide kohese koorumise ja liidete purunemise. Kuivamine peab olema aeglane ja toimuma jahedas ruumis.
2. Ära kasuta tavalist teipi ega liimi! Tavaline "scotch" või ehitusteip jätab ajaloolisele pinnale (maal, paber, puit) liimijäägid, mis muutuvad ajaga eemaldamatuks või rebivad eemaldamisel kaasa originaalkihi.

3. Ära puhasta tahma või hallitust märgpesuga! Vesi ja lapp lükkavad peene tahma või hallituseosed sügavale kivi- või puidupooridesse. Hiljem on seda sealt kätte saada peaaegu võimatu. Puhastamine peab toimuma kuivalt ja spetsialisti abil.
4. Ära rulli märga või tahmast lõuendit kokku! Lõuendi rullimine murrab niigi kahjustatud värvikihi. Kui maal on raamilt maas, tuleb seda hoida ja transportida tasapinnaliselt, värvikiht ülespoole.